

Kriminogeni razvoj i faze prestupničkog ponašanja kod maloljetnika

Nebojša MACANOVIĆ*

Univerzitet u Banjoj Luci – Fakultet političkih nauka, Bosna i Hercegovina

Ozbiljniji poremećaji u socijalnom ponašanju adolescenata vezani su za maloljetničko prestupništvo. Maloljetničko prestupništvo ne odnosi se samo na vršenje krivičnih djela, nego obuhvata i ponašanja maloljetnih lica koja određena sociokulturna sredina smatra negativnim. Upravo iz tog razloga i cilj ovog rada jeste da ukaže koliko je maloljetničko prestupništvo povezano sa poremećajima u socijalnom ponašanju, te kako i kroz koje kriminogene razvojne faze prolazi adolescent, maloljetni prestupnik. U radu smo ukazali na kriminogeno ponašanje kod mladih koje počinje sa kriminogenom inficiranosti, a završava se sa maloljetničkom delinkvencijom. Zato je neophodno dati podjednaku važnost ovim pojmovima i fazama, kako bi i prevencija počela u njihovoj najranijoj fazi, tj. sa pojavom kriminogene inficiranosti kod djece i mladih.

Ključne riječi: maloljetničko prestupništvo, razvoj i faze prestupničkog ponašanja, društvene devijacije, kriminogena inficiranost

Uvod

Svakodnevna životna dešavanja ukazuju na anomiju društva, koja se sve više reflektuje i na asocijano ponašanje djece i mladih. Mladi danas žive u društvu krize i rizika, koje oni nisu proizveli, već upravo oni postaju žrtve krize društva i rizika koje je proizveo svijet odraslih. Oni postaju rizična

* Nebojša Macanović, nebojsa.macanovic@fpn.unibl.org

populacija sa brojnim rizičnim i kriminogenim obilježjima, a neki od njih se i počinju ponašati u skladu sa tim obilježjima. Često nas djeca i mladi iznenađuju svojim stavovima, odnosom prema starijima, razmišljanjem, uzrečicama, prostim riječima, nekulturnim ponašanjem, agresivnim ispadima koje roditelji najčešće opravdavaju periodom adolescencije, ili neke prolazne faze u njihovom razvoju. U razgovoru sa djecom i mladima uviđamo da oni nemaju adekvatnih argumenata da opravdaju ovakav vid ponašanja, ili su ta pravdanja neobjektivna, nezrela, često pod uticajem starijih vršnjaka ili potkrepljena dešavanjima i informacijama iz žute štampe i sl. (Macanović, 2020b). Mladi sve češće uzore pronalaze u medijskim zvjezdama iz TV rijalitija, ali i u ljudima koji su na nezakonit način brzo došli do bogatstva, tj. ljudima s druge strane zakona. Medijska popularizacija takvih ljudi svakako je pomogla ukupnoj eroziji sistema vrijednosti, ali i opadanju percepcije o važnosti formalnog normativnog sistema vrijednosti. U takvoj društvenoj atmosferi, mladi se sve više oduševljavaju takvim "socijalnim buntovnicima", njihovim načinom života, žargonom, životnim stavovima i ponašanjem u javnom životu. Takvi uzori, njihovo ponašanje i stavovi, negativno se odražavaju na djecu i mlade koji često žele da budu kao i njihovi uzori. Uzroke ovakvih poremećaja u ponašanju kod djece i mladih ljudi pronalazimo u nedavnim ratnim dešavanjima, ekonomskoj i političkoj krizi, nezaposlenosti, siromaštvu, tranziciji kroz koju prolazimo, uticaju raznih subkultura i drugim sličnim faktorima. Upravo takav poremećeni sistem vrijednosti stvara kod djece i mladih kriminogenu inficiranost koja je sve prisutnija i u našem društvu.

Pojam maloljetničkog prestupništva

Pojam delinkvencije označava sukob sa društvom, njegovim vrijednosnim mjerilima, normama i zakonima. Izrazi „prestupništvo“, odnosno „delinkvencija“ naglašavaju bitno svojstvo takvog ponašanja – prestup, prekršenje određenih standarda ponašanja, a izrazi „mladi“ i „maloljetnici“ ukazuju na to da je riječ o ponašanju mladih članova društva (Jašović, 1983). Znači, pojam maloljetnička delinkvencija ukazuje na to da su počinioци delinkventnih djela maloljetna lica, a delinkvencija maloljetnika se po svojim dimenzijama, oblicima, učestalosti i posljedicama razlikuje od delinkventnog ponašanja odraslih lica.

Sam termin delinkvencija ima korijen u latinskoj riječi *delictum*, koji označava krivično djelo, zločin, odnosno riječ delinkvent (lat. *delinquere* – pogriješiti) što znači počinitelj krivičnog djela, krivac, zločinac, prestupnik (Klaić, 1983).

U stručnoj literaturi koja se bavi fenomenom maloljetničke delinkvencije postoje brojne razlike u shvatanju sadržine pojma maloljetničke delinkvencije. Sve te razlike u pogledu sadržine pojma maloljetničke delinkvencije mogu se svrstati u određene grupe, pa tako recimo pojedini autori (Bošković, 2003; Jašović, 1991; Milutinović, 1985) sva teorijska definisanja maloljetničke delinkvencije razvrstavaju u odnosu na dva osnovna shvatanja: 1) uže shvatanje maloljetničke delinkvencije – gdje ovaj pojam obuhvata samo ponašanja mladih inkrimisana važećim krivičnim propisima, dakle ponašanja koja predstavljaju krivična djela; i 2) šire shvatanje maloljetničke delinkvencije – koje obuhvata sve oblike poremećaja u ponašanju maloljetnika, kako vršenja krivičnih djela tako i one oblike ponašanja koji su specifični za djecu i koji nisu pravno inkrimisani kod odraslih izvršilaca.

Maloljetnička delinkvencija jeste složen fenomen pa je stoga skoro nemoguće dati jednu cjelovitu, sveobuhvatnu i opšteprihvaćenu definiciju ovog pojma. Maloljetnička delinkvencija je uslovljena djelovanjem niza društvenih uslova i uticaja koji su kroz vrijeme jako promjenjivi i koji utiču kako na etilogiju, tako i na fenomenologiju, ali i na resocijalizaciju, te na prevenciju prestupničkog ponašanja mladih.

Proučavanjem problema maloljetničke delinkvencije postalo je evidentno da postoje mnogobrojni faktori koji doprinose nastanku i razvoju ove pojave kod mladih. Kriminogene faktore maloljetničke delinkvencije najčešće dijelimo na egzogene (vanjske) i endogene (unutrašnje). Najbitniji egzogeni ili spoljni socio-kulturni faktori su: porodica, škola, način organizovanja slobodnog vremena, uticaj mas-medija, vršnjačkih grupa, geografski položaj zemlje i klimatski uslovi, društveno-politička, socio-kulturna i ekonomska obilježja društva, uređenje države i društva, ratovi i druge katastrofe, ekonomske prilike, siromaštvo i nezaposlenost, religioznost, urbanizacija i migracija stanovništva. Endogeni, ili unutrašnji faktori, obuhvataju ličnost pojedinca, njegovu inteligenciju, nasljeđe, emocije, motive, sklonost, navike, nivo odgovornosti i tolerancije, razne psihičke poremećaje i sl. Često se dešava da su mladi pod uticajem većeg broja kriminogenih faktora, koji se isprepliću i utiču na kriminogenu inficiranost istih (Macanović, 2014).

Starosna granica krivične odgovornosti maloljetnih prestupnika

Starosna dob u krivičnom pravu je važna komponenta krivične odgovornosti i njen normativni značaj se ogleda u određivanju da li će neko lice odgovarati za učinjeno krivično djelo, koje mu se krivične sankcije mogu izreći, koliko je krivično odgovoran, koji će se tip krivičnog postupka voditi prema njemu, na koji način će se prema njemu izvršavati krivična sankcija itd. (Škulić, 2003).

Određivanje posebnog položaja maloljetnika u krivičnom pravu nastupa tek pri kraju XIX vijeka. Sve do tada su se nastojanja za određivanje posebnog položaja maloljetnika u krivičnom pravu svodila na ublažavanje strogosti tadašnjeg krivičnog prava u odnosu na maloljetnike. Sa razvojem socijalno-psiholoških i kriminoloških učenja o biološkom, psihičkom i socijalnom razvoju ličnosti javlja se i tendencija o podizanju starosne granice maloljetnika u krivičnom zakonodavstvu. Upravo pod uticajem ovih učenja dolazi do normativnog razdvajanja starosne kategorije učinilaca krivičnih djela na djecu i maloljetnike u većini savremenih krivičnih zakonodavstava. Pojedina zakonodavstva idu i korak dalje te razvrstavaju maloljetnike na dvije kategorije i to na mlađe maloljetnike i starije maloljetnike.

Većina krivičnih zakonodavstava u svijetu danas utvrđuju dvije starosne granice maloljetnih učinilaca krivičnih djela. Tako se određuju donja i gornja starosna granica po kojoj donja granica predstavlja granicu ispod koje počinitelj krivičnog djela ne snosi nikakvu odgovornost i služi za razgraničavanje maloljetnika od djece, a gornja starosna granica služi za razgraničavanje maloljetnika od punoljetnog izvršioca krivičnih djela. Naime, prilikom definisanja donje i gornje starosne granice savremena krivična zakonodavstva različito normativno razdvajaju starosne kategorije učinilaca krivičnih djela, pa tako donja granica varira od osam godina pa do 16 godina, a gornja se kreće od 14 godina pa do 21 godine (Macanović & Nadarević, 2014).

Maloljetničko krivično zakonodavstvo Republike Srpske određuje starosnu granicu krivične odgovornosti na taj način što prvo daje definiciju djeteta i definiše primjenu krivičnih sankcija. Tako Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku definiše dijete kao svako lice koje nije navršilo 18 godina života. Kada je u pitanju primjena krivične sankcije Zakon je odredio da se prema djetetu koje u vrijeme izvršenja krivičnog djela nije navršilo 14 godina ne može izreći krivična sankcija niti

primjeniti neke druge mjere predviđene navedenim zakonom (član 2. stav. 3). Dakle, u slučajevima kada se kao počinitelj krivičnog djela pojavljuje dijete koje nije navršilo 14 godina tužilac donosi rješenje o nepokretanju pripremnog postupka prema djetetu izvršiocu krivičnog djela i o tome obavještava organ starateljstva čime nastupa isključiva nadležnost organa starateljstva u postupanju sa djetetom.

Primjena krivičnih sankcija i drugih mjera predviđenih Zakonom o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Republike Srpske (Službeni glasnik Republike Srpske, broj 13/10) predviđena je i za maloljetnike koje zakon definiše kao dijete koje je u vrijeme izvršenja krivičnog djela navršilo 14 godina, a nije navršilo 18 godina života. Pomenuti zakon razlikuje i dvije kategorije maloljetnika i to mlađi maloljetnik koji je u vrijeme izvršenja djela navršio 14, a nije navršio 16 godina života i stariji maloljetnik koji je u vrijeme izvršenja krivičnog djela navršio 16, a nije navršio 18 godina života. Svrha razdvajanja uzrasta maloljetnika na dvije kategorije leži u vrstama sankcija koje se mogu izreći pa je tako predviđeno da se prema mlađem maloljetniku mogu izreći samo vaspitne mjere dok se prema starijem maloljetniku pored vaspitnih mjera, izuzetno može izreći i kazna maloljetničkog zatvora. Naime, zakon (član 3) razlikuje još jednu kategoriju lica prema kojima se pod određenim uslovima mogu primjeniti odredbe koje su predviđene za maloljetne učinioce i naziva ih mlađim punoljetnim licima. Pod mlađim punoljetnim licem podrazumijeva se lice koje je u vrijeme izvršenja krivičnog djela navršilo 18, a nije navršilo 21 godinu života.

Dakle, i prema ovim licima koje su kao punoljetna izvršila krivična djela sud može izreći bilo koju mjeru posebnih obaveza, mjeru pojačanog nadzora organa starateljstva ili odgovarajuću zavodsku vaspitnu mjeru. Međutim, zakon je postavio i određena ograničenja u pogledu primjene odredaba maloljetničkog krivičnog zakonodavstva prema ovim licima koja su kao mlađe punoljetno lice počinila krivično djelo, a to je da ova lica u vrijeme suđenja nisu navršila 23 godine života i ako se s obzirom na njegovu ličnost i okolnost pod kojim je krivično djelo učinjeno može očekivati da će se i vaspitnom mjerom postići svrha koja bi se ostvarila izricanjem kazne. Trajanje eventualno izrečene vaspitne mjere prema ovim licima takođe ima određeno ograničenje, a to je 23 godine života lica (Macanović & Dujaković, 2019).

Karakteristike kriminaliteta maloljetnih prestupnika

U odnosu na kriminalitet punoljetnih lica, „kriminalitet maloljetnika karakterišu svojstva ličnosti maloljetnih delinkvenata, njihova biološka, emocionalna i socijalna zrelost, koja u većoj ili manjoj mjeri nije dovoljno razvijena. Fiziološki proces kao i proces socijalizacije još uvijek nije završen. Kada se ima u vidu sva složenost procesa socijalizacije ličnosti, onda nije ni čudo da u tom, tehnološki rečeno *proizvođenju ljudi* ne uspijevaju svi, iako je želja i namjera svih roditelja, čak i najokorjelijih kriminalaca, da njihova djeca budu uspješna, socijalno prihvaćena i omiljena (Nikolić, 2005). Mnoga istraživanja ukazuju na određene karakteristike maloljetničke delinkvencije koje je čine specifičnim u odnosu na kriminalitet odraslih, neke od karakteristika su: rani početak prestupničkog i kriminalnog ponašanja, dug kriminalni staž maloljetnika, druženje sa starijim i iskusnijim kriminalcima, nasilničko ponašanje, vršenje krivičnih djela po nalogu starijih kriminalaca, porodica koja se blagonaklono odnosi prema maloljetnom učiniocu krivičnih djela; porodica čiji pojedini članovi imaju kriminalno iskustvo, veliki broj izvršenih krivičnih djela koja su najviše zastupljena i u kriminalitetu odraslih, sve češće se pojavljuju kao izvršiocu teških krivičnih djela kao što su ubistva, razbojništva, teške krađe, sve veći broj izvršenih krivičnih djela je sa elementima nasilja, nošenje oružja, udruživanje u grupe radi vršenja krivičnih djela, veliki broj povratnika u vršenju krivičnih djela, često korištenje alkoholnih pića i opojnih droga, vršenje krivičnih djela pod dejstvom opojnih sredstava, specifičan žargon (komunikacija) između maloljetnika, neprihvatljiv stav o društvenim vrijednostima, itd.

Kod izvršenja krivičnih djela od strane maloljetnih delinkvenata karakteristični su motivi. Postoji određena razlika između motiva izvršenja krivičnih djela maloljetnih i odraslih. Kod imovinskih krivičnih djela, motiv za odrasle učinioce krivičnih djela obično je protivpravno prisvajanje imovinske koristi, dok kod maloljetnika motiv može biti i želja za isticanjem, uvažavanjem, samopotvrđivanjem, procjena svojih mogućnosti i sposobnosti, i sl.

Maloljetnici najčešće izvršavaju imovinska krivična djela, sa naglašenom crtom agresije. Za razliku od punoljetnih oni krivična djela vrše često udruženi u grupama od dva ili više maloljetnika, grupama koje su uglavnom neformalnog karaktera. Razlog udruživanja je vršenje određenog djela ili serije krivičnih djela (teška krađa, oduzimanja vozila, razbojništvo i seksualni delikti) (Ljubičić, 2008).

U zavisnosti od doprinosa u izvršenju krivičnog djela, može se napraviti klasifikacija maloljetnih delinkvenata. Tako prema Konstantinović-Vilić i saradnicima (2009), postoje maloljetnici koji izvršavaju krivično djelo „po nalogu“ ili zahtjevu punoljetnog lica; profesionalci i oni koji povremeno vrše krivična djela. U prvoj grupi maloljetni delinkventi su određeni kao polua-materi u kriminalitetu koji veoma jeftino naplaćuju svoje usluge za obavljene posao; drugoj grupi pripadaju oni maloljetnici koji su za sistem vrijednosti prihvatili jedino kriminalitet dok se treća grupa maloljetnih delinkvenata smatra najbrojnijom i podrazumijeva one maloljetnike koji se redovno školuju, neki od njih su dobri učenici i samo povremeno, najčešće pod uticajem drugih iskusnijih kriminalaca, vrše krivična djela.

Razvoj i faze prestupničkog ponašanja kod maloljetnika

U prethodnom dijelu rada govorili smo o pojmu maloljetničkog prestupništva (delinkvencije), karakteristikama i zakonskim odredbama. Ipak, jako je bitno ukazati na razliku između kriminogene inficiranosti, koja predstavlja virus asocijalnih stavova koji se jako lako širi na ostale pod uticajem brojnih kriminogenih faktora iz okruženja, i delinkventnog ponašanja. Ovo je početna faza razvoja asocijalnog ponašanja koje lako može preći, pod uticajem brojnih kriminogenih faktora, na sljedeću, višu i složeniju fazu prestupničkog ponašanja.

Radi se o pojavi koja se javlja kao rezultat poremećenog sistema vrijednosti u društvu i kao takva negativno utiče na socijalizaciju mladih. Kriminogena inficiranost se prepoznaje kroz pojave kao što su: nemoralno ponašanje mladih, destruktivni stavovi, prihvatanje pogrešnih normi ponašanja, odbacivanje sugestija i savjeta roditelja, prihvatanje žargona i kodeksa pojedinih subkultura, koji veoma često imaju problema sa zakonom zbog činjenja krivičnih djela, konzumiranje alkohola i opojnih sredstava, a radi ulaska i prihvatanja od strane neke vršnjačke grupe i sl. Ova pojava prisutna je u svim društvenim sistemima, ali svakako manje u onima koji su dobro uređeni.

Iako se pojam „kriminogena inficiranost“ ne nalazi u pedagoškim i kriminološkim leksikonima i rječnicima, riječ „kriminogen“ potiče od latinske riječi „crimen“ što znači grijeh, krivnja, prekršaj, zločin. Rimljani su riječ „crimen“ upotrebljavali višeznačno, u početku kao sudsku presudu, a zatim se značenje proširilo i na krivnju i prijekor. Kriminogen znači „neko

ko stvara kriminal“, koji pobuđuje na kriminal. Pojam „inficirati“ potiče od latinske riječi „ficiram“ što znači zaraziti (Klaić, 1983). Ako posmatramo pojam inficiranosti kao zaraženost nekom pojavom ili virusom, onda bi se kriminogena inficiranost odnosila na neku štetnu infekciju. U tom pogledu kriminogena inficiranost je posljedica inficiranosti sistema vrijednosti u društvu, te bi se ovaj pojam odnosio na inficirane stavove ljudi koje treba tretirati. Upravo zbog toga, kriminogenu inficiranost, kao pojavu koja je svojstvena svim društvenim sistemima i ljudima bez obzira na uzrast i subkulturu kojoj pripadaju, pokušaćemo prvo definisati u užem i širem smislu. Polazeći od činjenice da se termin „kriminogena inficiranost“ ne nalazi u pedagoškom leksikonu, a na osnovu prethodnog razmatranja i analiziranja same pojave, pokušali smo odrediti definiciju kriminogene inficiranosti (Macanović, 2014).

Kriminogena inficiranost je pojava koja je usko povezana sa karakteristikama savremenog društva (narušeni porodični odnosi, agresija, zlostavljanje, destruktivni stavovi...), i koja nastaje usljed pomanjkanja i neprihvatanja principa i vrijednosti koje propisuje društvo, što za posledicu ima neprilagođeno ponašanje ljudi koje nije u skladu sa društvenim normama i običajima. Posmatrajući je u užem smislu, kriminogena inficiranost predstavlja „sindrom“ koji je posebno izražen među mladim i koji za njih predstavlja sistem vrijednosti koji oni prihvataju kao jedini ispravan, bez obzira na postojeći koje definiše društvo, što za posledicu ima neprilagođeno, asocijalno ponašanje mladih. Ona je pojava koja je posljedica manjkavosti socijalizacije i koja se prepoznaje u stavovima djece i mladih, a koji su u suprotnosti sa sistemom vrijednosti i normama društva u kojem žive. Kao takva, kriminogena inficiranost je nepresušan izvor i osnova za javljanje svih oblika neprilagođenog ponašanja, što ukazuje na činjenicu da se niko ne rađa kao loš, problematičan ili kriminalac i da se devijantni oblici ponašanje kod mladih ne dešavaju slučajno.

Kriminogena inficiranost mladih je prije svega, sociološki problem, jer predstavlja posledicu krize (ekonomske, političke...) i poremećenog sistema vrijednosti u društvu. Međutim, ne smijemo zanemariti ni psihološki i pravni aspekt, jer ova pojava zahtijeva i proučavanje ličnosti kriminogeno inficiranog lica, a prelazak iz kriminogene inficiranosti u delinkventno ponašanje zahtijeva i određeno kažnjavanje od društva, što ukazuje i na pravni problem. Upravo ovu pojavu je neophodno posmatrati sa stanovišta brojnih naučnih disciplina, kako bismo stvorili jedan širok dijapazon koji ilustruje i

identifikuje uzroke ove pojave, ali isto tako multidisciplinarnim pristupom stvorili adekvatan način sprečavanja i suzbijanja kriminogene inficiranosti.

Mnogi teoretičari kriminogenu inficiranost povezuju sa preddelinkventnim ponašanjem, često ih poistovjećuju i ne prave razlike između ove dvije pojave. Međutim, kriminogena inficiranost predstavlja poremećen sistem vrijednosti koji mladi prihvataju, a rezultat svega toga je njihov način razmišljanja, ponašanje, stavovi, odnos prema roditeljima, odnos prema društvu i zbivanjima u društvu. Kriminogena inficiranost može da ukáže na aspekte koji mogu otežati pravilan razvoj ličnost, ali i biti granica koja vodi ka preddelinkventnom ponašanju. Za razliku od preddelinkventnog ponašanja, kriminogena inficiranost predstavlja pasivnu pojavu koja direktno ne narušava društvene norme i običaje, ali ukazuje na postojanje razlike u stavovima u odnosu na one koje je društvo definisalo. Preddelinkventno ponašanje je aktivna pojava, jer za razliku od kriminogene inficiranosti svoje poremećene sisteme vrijednosti u negativnom kontekstu iskazuju svakodnevno, kršeći norme i pravila ponašanja, najčešće prvo u porodici i školi, a kasnije i u široj sredini. Kriminogena inficiranost predstavlja prihvatanje i podržavanje nekih neželjenih oblika ponašanja, ali ne i njihovo sprovođenje. Kod djece i mladih koji pokazuju preddelinkventno ponašanje situacija je drugačija, jer oni svoje stavove i mišljenje sprovode u praksi, tj. bježe sa časova, napuštaju školu, odaju se skitničanju, verbalno i fizički maltretiraju vršnjake, agresivno se ponašaju, konzumiraju alkohol, uništavaju javne površine, ispisuju grafite na javnim mjestima, ne poštuju kućni red u zgradi u kojoj žive i sl. Veoma često su upravo ove radnje indikatori da su preddelinkventi i potencijalni maloljetni delinkventi (Macanović, 2014).

Preddelinkventno ponašanje za razliku od delinkventnog ponašanja, ne predstavlja ponašanje suprotno nekoj pravnoj normi, pa prema tome nije delinkventno ponašanje. Preddelinkventi nisu počinili nešto što bi se okarakterisalo kao krivično djelo, ali svojim ponašanjem krše određena pravila i ukazuju na mogućnost da postanu maloljetni delinkventi. Često ovo ponašanje može biti važan indikator da se sa djetetom nešto događa i da ima određenih problema u porodici ili školi. Bježanje sa časova i veliki broj neopravdanih časova, uništavanje školske imovine, izjave nastavnika da je u pojedinim razredima nemoguće održati čas zbog remećenja nastavnog procesa od većeg broja učenika, tuče, reketiranje, verbalno vrijeđanje nastavnika, drsko ponašanje, prijetnje, vulgarno ponašanje, samo su neki od indikatora koju ukazuju na pojavu preddelinkventnog ponašanja. Navedene

pojave najčešće nisu praćene adekvatnim kaznama od strane škole, ili nemaju uticaja na učenike što ih ohrabruje i podstiče da i dalje prave probleme. Takođe, s druge strane u takvim postupcima pojedinca uvijek stoji neka vršnjačka grupa koja ga podstiče i gdje takvi postupci zapravo za pojedince predstavljaju inicijacije za prihvatanje od strane grupe. Pored toga, zakonske odredbe nisu jasno definisane kada su u pitanju navedeni prestupi, pa se sve svodi na ukore, opomene, razgovore sa pedagoško-psihološkom službom ili odlazak u centar za socijalni rad.

Važno je primijetiti da zapravo kriminogena inficiranost nije ujedno i delinkventno ponašanje. Zbog toga je neophodno precizno definisati navedene pojmove i ne poistovjećivati ih. Kriminogena inficiranost nije pojava koja se mora kažnjavati vaspitnim i drugim zakonskim odredbama ili kaznama. Ipak, njena obilježja svojstvena su i maloljetnim delinkventima i onima koji to nisu, jer i kod jednih i drugih primjetan je poremećen sistem vrijednosti, pogrešna ubjeđenja i stavovi. Takav poremećen sistem predstavlja „žarište“ ili „inkubator“ za razvoj svih drugih oblika devijantnog ponašanja. Upravo zato ovoj pojavi moramo posvetiti mnogo više pažnje, prije svega to moraju učiniti porodica i škola kao osnovni socijalni agensi.

Neka od istraživanja (Macanović, 2014; Milić, 2010; Tomić 2005) ukazuju da je kod maloljetnih delinkvenata, koji su počinili neko od krivičnih djela, primjetno da su svi prošli faze od kriminogene inficiranosti, preko preddelinkventnog ponašanja do maloljetničke delinkvencije. Ono što sve više zabrinjava jeste da su neki od njih sa preddelinkventnim ponašanjem počeli još sa 12 godina. Upravo ova činjenica ukazuje na povezanost ove tri pojave i njihovu uslovljenost, što dovoljno govori i upućuje na potrebu prevencije još od samog početka školovanja, jer se i granica djece, maloljetnih delinkvenata, koja su počinila neko od krivičnih djela, pomjera sa 14 godina na 12 godina, a samim tim se pomjeraju granice preddelinkventnog ponašanja i kriminogene inficiranosti.

Moramo prihvatiti činjenicu da kriza društva utiče i na stvaranje krize u porodici, što direktno utiče i na njene najmlađe članove koji žive u vremenu odbacivanja vrijednosti koje su bile prisutne i prihvatljive godinama, a nove vrijednosti, po kojima bi društveni sistem trebalo da funkcioniše, još nisu definisane i formirane (Macanović, 2020a). Upravo taj rascjep stvara kod djece i mladih eroziju morala, dezorijentaciju stavova, neprilagođeno ponašanje koje poprima svojstvo «virusa» i širi se, lako stvarajući kriminogene inficirane osobe. Takve osobe, želeći da ostvare jedan od

mnogobrojnih društveno nedefinisanih ciljeva i potreba, postepeno krše ranije postavljene društvene norme i pravila, a najčešće bez ikakve sankcije ili mjere, te tako ohrabreni nastavljaju ka težim prestupima koje ih dovode i do kriminalnih radnji i etiketiranja od društva kao maloljetnih delinkvenata. Ta činjenica nam jasno pokazuje put koji počinje sa kriminogenom inficiranošću, a završava se sa maloljetničkom delinkvencijom. Zato je neophodno dati podjednaku važnost ovim pojmovima i fazama, kako bi i prevencija počela u njihovoj najranijoj fazi, tj. sa pojavom kriminogene inficiranosti kod djece i mladih.

Izuzetno je važno pravovremeno djelovati na asocijalno ponašanje djeteta kako ono ne bi prešlo u neke ozbiljnije vidove delinkventnog ponašanja. Zato je svaka prevencija socijalno neprilagođenog ponašanja djece i mladih neprocjenjiva za njihov kasniji razvoj i formiranje ličnosti (Zloković, 2014). Granica između kriminogene inficiranosti, preddelinkventnog i delinkventnog ponašanja je jako tanka i kada se jednom krene u svijet maloljetničke delinkvencije i kriminala teško se vratiti na pravi put. Često greške koji mladi prave u periodu adolescencije daju im etiketu koju većina nosi čitav život. Jedna greška može da uništi najljepši dio života i rasprši sve snove o kojima često mladi maštaju.

Umjesto zaključka

U javnosti su sve vidljivija djeca kriminalci, koja su veoma rano, već sa 12 godina, počela sa vršenjem krivičnih djela. Vaspitne mjere nadležnih institucija za njih nisu kazna, a često ni prepreka da nastave sa krivičnim radnjama. Takva djeca često su zloupotrebljavana od strane starijih i iskusnijih kriminalaca. Materijalna i nematerijalna dobra, druženje sa opasnijim i starijim kriminalcima, konzumiranje alkohola i opojnih droga postaju opsesija takve djece koja zbog pogrešnih odluka, nezrelosti, nepromišljenosti i želje za dokazivanjem na pogrešan način postaju prestupnici i ulaze u svijet kriminala. Osuđujuće presude i boravak u vaspitno-popravnim ustanovama za mnoge ne predstavljaju kaznu i potrebu da se promjene, naprotiv, mnogi od njih postaju još odlučniji da se i nakon izdržane kazne ponovo vrte u svijet kriminala. Zato prevencija, ali efikasan i intenzivan vaspitno-korektivni rad sa onima koji su tek počinili prvo krivično djelo nema cijenu kada su djeca u pitanju. Ako se pravovremeno ne reaguje jer posledice propusta porodice i institucija su kasnije nesagledive za budućnost djeteta ako se pravovremeno

ne reaguje. Često kada djeca zakorače u svijet kriminala, nema povratka ili je povratak mukotrpan sa nepredvidivim ishodom.

Upravo ukazujući na razvojne faze kriminogenog ponašanja kod adolescenata neophodno je djelovati direktnije i efikasnije kod prvih vidova asocijalnog ili devijantnog ponašanja kako bi blagovremeno sprečili nastavak širenja kriminogene inficiranosti i daljeg prestupničkog ponašanja.

Literatura

- Bošković, M. (2003). *Kriminalna etiologija*. Pravni fakultet Univerziteta u Novom Sadu.
- Jašović, Ž. (1983). *Kriminologija maloljetničke delinkvencije*. Naučna knjiga.
- Jašović, Ž. (1991). *Kriminologija maloljetničkog prestupništva*. Naučna knjiga.
- Klaić, B. (1983). *Rječnik stranih riječi*. Nakladni zavod matice Hrvatske.
- Konstantinović-Vilić, S., Nikolić-Ristanović, V., & Kostić, M. (2009). *Kriminologija*. Pelikan print.
- Macanović, N. (2014). *Kriminogena inficiranost učenika*. Udruženje nastavnika i saradnika Univerziteta u Banjoj Luci.
- Macanović, N. (2020a). Struktura i socioekonomska obilježja porodica maloljetnih prestupnika. U J. Petrović & G. Jovanić, (Ur.), *Porodica i savremeno društvo – izazovi i perspektive* (str. 505–511). Centar modernih znanja.
- Macanović, N. (2020b). *Socijalno neprilagođeno ponašanje djece i mladih*. Centar modernih znanja.
- Macanović, N., & Dujaković, D. (2019). Stanje maloljetničke delinkvencije na području opštine Derventa. *Beogradska defektološka škola*, 25(1), 47–69.
- Macanović, N., & Nadarević, D. (2014). *Penološka andragogija*. Evropski defendologija centar.
- Milić, A. (2010). *Psihosocijalni aspekti maloljetničke delinkvencije*. Centar za psihološka istraživanja i zaštitu mentalnog zdravlja.
- Milutinović, M. (1985). *Kriminologija*. Savremena administracija.
- Nikolić, Z. (2005). *Penološka andragogija sa metodikom prevaspitavanja*. Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.

- Škulić, M. (2003). *Maloletnici kao učinioci i kao žrtve krivičnih dela*. Dosije.
- Tomić, R. (2005). *Poremećaji u ponašanju kod djece i mladih*. Off set.
- Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Republike Srpske (2020). Službeni glasnik Republike Srpske broj 13/2010, 61/2013, 68/2020.
- Zloковиć, J. (2014). *Obiteljski diskurs u kontekstu nasilja maloljetne djece nad roditeljima*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci.

CRIMINOGENIC DEVELOPMENT AND PHASES OF CRIMINAL BEHAVIOR IN MINORS

Nebojša Macanović

University of Banja Luka – Faculty of Political Sciences, Bosnia and Herzegovina

Abstract

More serious disorders in the social behavior of adolescents are related to juvenile delinquency. Juvenile delinquency does not only refer to the commission of criminal offenses, but also includes the behavior of juveniles that a certain socio-cultural environment considers negative. Precisely for this reason, the aim of this paper is to indicate how much juvenile delinquency is associated with social behavior disorders, and how and through which criminogenic developmental stages the adolescent, juvenile delinquent goes. In this paper, we have pointed out criminogenic behavior in young people that begins with criminogenic infection and ends with juvenile delinquency. Therefore, it is necessary to give equal importance to these concepts and phases, so that prevention begins in their earliest phase, ie. with the occurrence of criminogenic infection in children and adolescents.

Key words: juvenile delinquency, development and stages of delinquent behavior, social deviations, criminogenic infection